

SOCIJALNA KOMPETENTNOST NASTAVNIKA

Rezime: Konceptualne osnove institucionalnog vaspitanja, na novim osnovama, mogu se strukturirati u kontekstu procesnih varijabli-institucija, vaspitanik (učenik), vaspitač (nastavnik) i okruženje. Posebno je važno poštovati kategoriju "osobnosti" koja ima više dimenzija: stupanj otvorenosti i spontanosti, interakciju, spremnost za participativnu inovativnost i poštovanje interkulturalnih razlika. Rasprave o razumevanju drugih ljudi i osetljivosti za njihove probleme govore o socijalnoj kompetenciji ili socijalnoj inteligenciji, odnosno emocionalnoj -interpersonalnoj inteligenciji, zatim o empatiji, socijalnim veštinama, socijalnoj interakciji, altruizmu, solidarnosti, socijalnoj podršci, integraciji, percepciji i adaptaciji, što ukazuje na primetan rast ispitivanja socijalnog ponasanja i neophodnu socijalnu kompetentnost nastavnika. Može se uvideti činjenica da očitno nije moguće opredeliti se ni za tvrdnju da se radi o opštem faktoru, karakteristikici, niti da se radi o specifičnoj sposobnosti uspešnog funkcionisanja u svakodnevnim životnim situacijama. Možda je kompetencija više specifična za neku ulogu.

Nas rad obuhvata teorijsko predstavljanje i definisanje pojma socijalne kompetencije i njenih osnovnih obeležja, kao i pružanje praktičnog pojašnjenja pomenutog pojma, kroz definisanje i analizu socijalne kompetentnosti nastavnika u praksi, konkretno na primeru uloge nastavnika u institucionalnom vaspitanju.

Ključne reci: socijalna kompetencija, interpersonalnost, socijalna interakcija, servilna orijentacija, komunikacija.

Zahtevi koji se nastavnicima postavljaju kada je reč o profesionalizmu, kompetenciji, kompetentnosti, kompeticiji, svakim danom su sve zahtevniji i odgovorniji. Evropski kompetencijski okvir u svojoj strukturi nije sveobuhvatno prisutan kroz dve dimenzije kompetentnosti-predmetnu i pedagoško-didaktičko-metodičku kompetenciju. Kompetencije nastavnika su određene u znatno širem okviru-stručno-predmetni, pedagoški, organizacijski i komunikaciono-reflektivni (Klaassen, 1994).

Sastav inicijalnog i doživotnog obrazovanja ukazuje na potrebu da nastavnicima treba pružiti mogućnost sticanja mnogobrojnih kompetencija u cilju upešnog profesionalnog delovanja. Listu kompetencija sastavljenu od Evropske komisije,

pregledom popisa (Jakunić, 2007, str. 526), obuhvata pet celovitih kompetencija.

1. Osposobljenost za nove načine rada u razredu (upotreba odgovarajućih pristupa s obzirom na socijalnu, kulturnu i etničku različitost učenika, organizovanje optimalnog i motivacionog okruženja čiji je cilj olakšati, podsticati proces učenja, timski rad),
2. Osposobljenost za nove radne zadatke izvan razreda: u školi i sa socijalnim partnerima (razvijanje školskog kurikulumu, organizacija i evaluacija vaspitno-obrazovnog procesa, saradnja sa... socijalnim partnerima),
3. Osposobljenost za razvijanje novih kompetencija i novog znanja kod učenika (razvijanje osposobljenosti učenika za celoživotno učenje u društvu znanja-“učiti kako učiti”),
4. Razvijanje vlastite profesionalnosti (istraživački pristup i usmerenost prema rešavanju problema, odgovorno usmeravanje vlastitog profesionalnog razvoja u procesu celoživotnog učenja).

Ono što je intrizično odnosi se na sposobnost uočavanja i razlikovanja kompetencije od kompetentnosti i kompetencije od kompeticije. Kompetentnost podrazumjeva ponašanje, odnosno preovlađajući način ponašanja, za razliku od kompetencije koju možemo definisati kao sposobnost na delu. Kompeticija podrazumjeva takmičenje, prestiž, socijalno poređenje, a kao posledicu najčešće ima surevnjivost i netoleranciju (Suzić, 2005, str. 357). Različite rasprave više autora o razumevanju drugih ljudi i osetljivosti za njihove probleme govore o socijalnoj kompetenciji ili socijalnoj inteligenciji, odnosno emocionalnoj te interpersonalnoj inteligenciji, zatim o empatiji, socijalnim veštinama, socijalnoj interakciji, altruizmu, solidarnosti, socijalnoj podršci, integraciji, percepciji i adaptaciji.

Tako su autori *Sternberg, Conway, Ketron* i *Bernstein* (Brdar i Smojver – Ažić, 1993) analizirali procene stručnjaka pri čemu se pojavio odvojeni faktor nazvan socijalna kompetencija, koji se razlikovao od rešavanja problema i verbalnih sposobnosti a ponašanja obuhvaćena tim faktorom - prihvata ljude onakvima kakvi jesu, priznaje greške, osetljiv na potrebe i želje drugih ljudi. Autori poput *Hoepfner* i *O'Sullivan* (Ibid, 1993), utvrdili su da ljudi visoke verbalne inteligencije postižu visoke rezultate u testu socijalne inteligencije, dok ljudi niske verbalne inteligencije postižu ili niske ili visoke rezultate na tim testovima. Vidljivo je da smatraju da visoka verbalna inteligencija nije presudna za

uspešnost u socijalnim veštinama, jer mnogi ljudi znaju postupati sa drugim ljudima a da nemaju razvijenu verbalnu inteligenciju. Na osnovu promišljanja više autora, može se konstatovati činjenična bicefalnost da očito nije moguće opredeliti se ni za iskaz da se radi o opštem faktoru- karakteristici, niti da se radi o specifičnoj sposobnosti uspešnog i eksplicitnog funkcionisanja u svakodnevnim životnim situacijama. Možda je kompetencija više specifična za neku ulogu. Prema rečima *Daniela Golemana*, utemeljitelja koncepta emocionalne inteligencije, socijalna kompetencija uključuje znanje o onome što osećate kao i primenu ličnih osećaja pri donošenju dobrih odluka u životu. To je sposobnost dobrog upravljanja lošim raspoloženjima i sposobnost kontrole nagona. Ona znači i to da ste motivisani i ostajete puni nade i optimistični i onda kada doživljavate neuspehe na putu do ostvarenja nekog cilja. To je i empatija, znanje o tome što drugi ljudi osećaju. To su i socijalne veštine – dobro slaganje sa drugima, upravljanje emocijama u odnosima, sposobnost uveravanja i vođenja drugih. Iz samog ovog opisa je vidljivo da je poslednje navedeno zapravo socijalna kompetencija (Goleman, 1995). Moglo bi se reći da je socijalno kompetentan nastavnik onaj koji poseduje sposobnost:

- „ - prenijeti učeniku određena socijalna znanja i vještine koje će ga osposobiti za preuzimanje aktivne uloge u socijalnom i kulturnom životu,
- poticati socijalno razumjevanje učenika,
- izgraditi kod učenika društveno prihvatljive oblike ponašanja,
- osposobiti ga za uspostavljanje i održavanje zadovoljavajućih odnosa s drugim ljudima,
- naučiti učenike zadovoljiti osobne potrebe na društveno prihvatljiv način,
- podstaknuti učenike na prihvaćanje svojih obaveza i odgovornosti,
- razviti kod učenika sposobnost empatične komunikacije,
- pomoći učeniku razviti samopouzdanje,
- osposobiti učenike primereno reagovati na frustraciju, nasilje, stres,
- razviti sposobnost reguliranja emocija,
- razvijati kod učenika nov način percipiranja određenih situacija“ (Đuranović, 2007, str. 178).

Nakon uvida u stručnu literaturu i mišljenje mnogobrojnih autora o definisanju pojma socijalne kompetencije, potrebno je,

najpre, postaviti pitanje koji su to kriterijumi koje je potrebno da nastavnik ispunjava kako bi se poistovetio sa socijalno kompetentnom osobom. Moglo bi se reći da neki okvirni repertoar socijalno kompetentnog pojedinca sačinjavaju veštine, odnosno ponašanja, kao što su: interpersonalne veštine (pozitivan stil ponašanja prema drugima, empatija, participacija, socijalnost, pružanje podrške), socijalno odgovorno ponašanje (poštovanje pravila, svest o posledicama svog ponašanja na druge), socijalna nezavisnost, kontrola ponašanja (tolerancija na frustraciju, pravljenje kompromisa u konfliktnim situacijama), socijalna kooperativnost, asertivne socijalne veštine (iniciranje komunikacije, preuzimanje vođstva u aktivnosti) i tome slično. Socijalno kompetentan nastavnik uvodi učenike u prepoznavanje i tumačenje odnosa u grupi pri čemu kroz princip sinhroniciteta koristi interakciju i koedukaciju. Kroz obuku učenika kako da zajednički izvode ciljeve i saradjuju na ostvarivanju zajedničkih ciljeva, nastavnik primenjuje modele u kojima su učenici u ulogama vodje i vodjenog pri čemu sami dele uloge i uče timske sposobnosti- sposobnost stvaranja poržavajuće i prihvatljive okoline i zajednice u kojoj je pažnja usmerena na pozitivno i pohvale, u kojoj nema represivnih reakcija. To je nastavnikova sposobnost da pruži priliku učeniku da iskaže svoje mišljenje i stavove bez prisustva straha i ujedno mu pokaže koliko to ceni. Veliki broj agresija, destrukcije i neprihvatljivog ponašanja, poteškoća u interakciji, ukazuju na probleme u socijalizaciji. Nažalost, nastavnik ih može izazvati neprimerenim ponašanjem. On je uzor koga učenici oponašaju. Na njegovoj sposobnosti kontrole ponašanja, regulisanja emocija, empatije, altruizma, prosocialnosti, učenici će na prihvatljiv način zadovoljiti svoje i pritom uvažiti i tuđe potrebe. Socijalno kompetentan nastavnik razvija i socijalne kompetencije učenika, a neke od strategija ističe Antić (Antić, 2000, str. 128): otvorena komunikacija...poštovanje dečijih osećanja, uspostavljanje autoriteta i poverenja, pozitivno etiketiranje dečijih karaktera, poboljšano ovladavanje nagonima, uvažavanje individualnih razlika, pozivanje na temeljna pravila, pojačavanje socijalnih umenja, obraćanje zdravom razumu. Podržavajući učenike, socijalno kompetentan nastavnik podstiče toleranciju prema drugim verama i nacijama, stimuliše uvažavanje različitosti, podstiče pozitivan osećaj pripadnosti civilizacijskoj kulturi. Uticaj koji se vaspitanjem vrši na pojedinca veoma je važan za promociju i ostvarenje tolerancije. Pojedinaac je u svom delovanju izložen stalnom pritisku i raznim vrstama uslovljenosti,

počevši od porodice i okruženja, preko čvrstih verovanja i predrasuda koje vladaju u društvu čiji je deo, pa do sopstvenog iskustva, karaktera i interesa. Često njegova vodeća uverenja nisu osnovana, a način na koji ih drugome predstavlja znači nametanje, ne razgovor. I to ne iz razloga što on drugačije ne može ili neće, nego jer je tako najlakše i jer je tako učen. Tolerancija se pojavljuje kao zahtev vremena i traži angažovanost svih pojedinaca.

Učenje toleranciji je moguće, potrebno i nužno. Ono obuhvata sve segmente društva, sve aspekte njegovog ispoljavanja i, podjednako, sve individue u njemu.

Postavlja se pitanje postoje li i koje su garnice nečije tolerancije, trpeljivosti drugih?

Biti trpeljiv prema nečijim razmišljanjima ne znači nužno dopuštati ponašanje koje je u skladu s tim mislima, ukoliko ono proizvodi ugroženost drugoga ili nas samih. Upitnost granica tolerancije, koja je stav, nameće pitanje relevantnih subjekata u postavljanju granica. Granice kompromisa, ma koliko bile rastegljive, ipak imaju svoju konačnost i mogu se jasno postaviti. Upućeni smo na biranje netolerancije, u ekstremnim slučajevima, radi same tolerancije. Tolerancija traži slobodu, a sloboda se zadobija, zaslužuje i čuva. Granice tolerancije bi se mogle posmatrati i kao nužna zaštita tolerancije. Ona postoji samo onoliko koliko je ostvarujemo i onoliko dugo koliko je čuvamo među nama.

Dakle, kada je reč o toleranciji, može se zaključiti da poseban značaj u ostvarenju svih oblika tolerancije ima vaspitanje i obrazovanje. Ipak, učenje tolerancije nije učenje koje se može iskazati pravilima. Nemoguće je pojedincu dati potpuna uputstva kojih treba da se pridržava da bi bio tolerantan. Međutim, ono što je moguće jeste ukazati na mnoge momente koji određuju i objašnjavaju toleranciju. U tome leži opravdanost brojnih škola, radionica, seminara na temu dijaloga i tolerancije u društvu koje pretenduje na njenu ostvarivost i koje je sagledalo, ili sagledava, njene prednosti po sopstveni opstanak i na taj način podstiču i razvijaju ovu vrstu kompetencije.

Činjenica je da smo svi različiti i da interkulturalno učenje znači multikulturalno društvo u kojem će se kompetencije temeljiti na otvorenosti, poštovanju i prihvaćenosti.

Ako krenemo od činjenice da se interkulturalno vaspitanje i obrazovanje temelji na njihovom priznavanju i prihvaćanju, tada je i interkulturalna kompetencija sposobnost iskazivanja navedenih osobina u interakciji sa različitim i drugačijim. Interkulturalna kompetencija "manifestira se i u odredjenim emotivnim i

kognitivnim sposobnostima-u fleksibilnom ponašanju i komunikaciji, u empatiji i motivaciji za prilagođavanjem, u prihvaćanju drugačijeg viđenja stvarnosti “(Hrvatić, 2007, str. 402). Interkulturalna i socijalna kompetencija uključuju sposobnost uspostavljanja i održavanja međusobnih odnosa, komunikaciju i spremnost u postizanju nekog zajedničkog cilja. Pozitivne karakteristike ponašanja nastavnika kao što su poštovanje, strpljivost, fleksibilnost, empatija, prosocijalnost, otvorenost, radoznalost, odlike su i socijalno i interkulturalno kompetentne osobe s obzirom da su navedene kompetencije uslov za posedovanja socijalnih, emocionalnih i intelektualnih veština i ponašanja potrebnih za uspeh kao člana društva. Socijalna kompetencija se odnosi na socijalne, emocionalne i kognitivne veštine/sposobnosti i ponašanja koja su potrebna za uspešnu socijalnu adaptaciju. Uprkos ovoj jednostavnoj definiciji, potrebno je napomenuti da veštine ponašanja potrebna za zdrav društveni razvoj zavise od mnogobrojnih zahteva koje nameću određene različite situacije. Socijalna kompetencija se može predstaviti u vidu prizme koju čine tri hijerarhijski uređena nivoa, od kojih svaki može biti veoma značajan u zavisnosti u koje se svrhe koristi.

Na najvišem nivou socijalna kompetencija je definisana (Petrović, 2007, str. 17) kao efikasnost u socijalnim interakcijama. Efikasnost se smatra organizovanim sistemom ponašanja koji je usmeren ka dostizanju ciljeva (kratkoročnih i dugoročnih). Imajući to u vidu, biti socijalno kompetentan, značilo bi posedovati određena ponašanja i sposobnosti koja će rezultirati ostvarenjem postavljenih ciljeva, kako kratkoročnih tako i dugoročnih, odnosno posedovati značajan nivo efikasnosti u ostvarenju pomenutih ciljeva. Socijalni uspeh može biti određen samo kroz to kako drugi ljudi reaguju na ponašanje pojedinca. Efikasnost u socijalnim interakcijama je, dakle, zajednički produkt ponašanja pojedinca/individue i reagovanja njene društvene okoline. Sledeći (središnji) nivo definiše socijalnu kompetenciju opet kao efikasnost ali na osnovu pojedinačne perspektive i na osnovu perspektive drugih. Nivo „Ja i Drugi“ - srednji nivo prizme socijalne kompetencije koji ističe razliku između sebe i drugih i kao takav ima veliki značaj za uspešnu adaptaciju. Neki od autora smatraju (Ibid, 2007, str. 17) da je u interakciji sa drugima, glavni cilj uspeti u održavanju balansa između potreba pojedinca/individue i potreba drugih. Socijalna kompetencija, u tom smislu, može se shvatiti i kao sposobnost postizanja sopstvenih ciljeva uz kontinuirano i paralelno održavanje pozitivnih odnosa sa drugima. Treći, donji, nivo prizme socijalne

kompetencije objašnjava socijalnu kompetenciju kao specifične kognitivne, socijalne i emocionalne sposobnosti i na ovom nivou se temelje viši nivoi. U vaspitanju socijalne kompetencije neizostavna su dva aspekta, a to su empatija i razvijanje socijalnih sposobnosti. Neminovna činjanica je da su u tradicionalnoj školi socijalne kompetencije slabo razvijane.

Kao značajne funkcije nastavnika na ovom planu izdvajaju se funkcija ocenjivanja stanja interpersonalnih odnosa u kolektivu učenika/dece sa kojima radi i da na osnovu istih primeni ili razvije odgovarajuće vaspitne strategije za podršku učenicima. Na taj način oni pružaju mogućnost i pomoć deci u razvijanju produktivnih intergrupnih odnosa ali i uče socijalne kompetencije koje vremenom usvajaju kao vlastite modele ponašanja (Suzić, 2001). Razumevanje drugih individua i grupa, tumačenje grupnih emocionalnih strujanja i snage odnosa je kompetencija koja zaslužuje poseban tretman jer se vrlo često na osnovu takvih rezonovanja preduzimaju potrebne akcije. Vaspitni modeli bi trebalo da se zasnivaju na pravovremenom i uspešnom uvođenju svojih grupa, sticanje i jačanje ove vrste kompetencije. Kako bi se što bolje sagledao socijalni aspekt ove kompetencije, smatra se da se treba osloniti na deset veština koje čine strukturalno-interpersonalnu sposobnost (prema Gardner-u, 1983)- Davanje povratne informacije, Predosećanje tuđih osećanja, Kooperativno učenje, Sposobnost razumevanja, Podela rada, Sposobnost saradnje, Osećanje tuđih problema, Komunikacija "oči u oči", Grupni projekti. (Ibid, 2001) Ovom nizu veština mogu se dodati neke koje nedostaju, poput razumevanja unutargrupnih odnosa, prepoznavanja i sposobnosti razrešavanja latentnih i otvorenih konflikata, kao i prepoznavanja i sposobnosti korišćenja intergrupnih snaga.

Čiju god definiciju ove vrste kompetencije uzeli u obzir, jedno je sigurno, a to je da je kompetencija razumevanja drugih individua i grupa, tumačenje grupnih emocionalnih strujanja i snage odnosa, predstavlja kompetenciju potrebnu svakom čoveku.

Konceptualne osnove institucionalnog vaspitanja, na novim osnovama, mogu se strukturirati u kontekstu procesnih varijabli-institucija, vaspitanik(učenik), vaspitač (nastavnik) i okruženje. Bez obzira na različite institucije, celovit interdisciplinarni pristup pretpostavlja uvažavanje slojevitih interakcija navedenih procesnih varijabli. Posebno je važno poštovati kategoriju „osobnosti“ koja ima više dimenzija: stupanj

otvorenosti i spontanosti, interakciju, spremnost za participativnu inovativnost i poštovanje interkulturalnih razlika.

Kompetencija koju će nastavnik u savremenoj školi morati imati i svakodnevno je razvijati jeste-socijalna kompetencija. Samo socijalno kompetentan nastavnik može podsticati i razvijati učenikovu socijalnu kompetenciju. Usled razvijanja lične socijalne kompetencije, učenik će biti motivisan i za učenje. Razvoj socijalne kompetencije je dvosmeran proces-kao što nastavnik deluje na učenike, tako i učenici deluju na nastavnike, pri čemu partnerski uče da rešavaju sukobe. Socijalno kompetentan nastavnik preventivno utiča na neprihvatljivo ponašanje razvijajući socijalnu svest i kritički moralno orijentisanog učenika u vremenu poremećenih moralnih vrednosti.

Akcentirano relevantno, postalo je područje pedagoške komunikologije jer se proces vaspitanja bazira na komunikaciji, veštini koja se uči i razvija, kojom se uspostavlja odnos i određuje dalji tok interakcije. Zbog sveprisutnih apersonalnih komunikacija, nastavnik treba ovladati veštinama demokratske komunikacije. U savremenoj školi mesta ima samo za formativnog nastavnika-nastavnika koji se slušanjem i razmišljanjem uključuje u razgovor sa učenicima uspostavljajući partnerski autoritet socijalno i pedagoški integrativne osobe. Stvaranjem konkretnijeg identiteta nastavnika ispunjavamo uslov razvoja društva temeljnog na znanju, ovladavanjem veštinama za prepoznavanje i zadovoljavanje temeljnih potreba za rešavanje problematičnih situacija.

Kaže se da je društvo bogato onoliko koliko ima obrazovanih građana. Ulaganje u obrazovanje nastavnika nije kratkoročna strategija. Moramo mu pristupiti sa više odgovornosti, kontinuirano nadgledati i vršiti reorganizaciju, polazeći od potreba savremene škole. Postmoderni društvo pred školu postavlja teške i složene zadatke. Zadatke treba realizovati među heterogenom populacijom uz delovanje različitih spoljašnjih i unutrašnjih faktora. Zadatci savremene škole predstavljaju intrizične kompetencije učenika- humana komunikacija, regulisanje emocija, nenasilno rešavanje sukoba, preuzimanje odgovornosti, delotvorno i odgovorno učestvovanje u zajednici, adekvatne reakcije na stresne situacije, tolerancija, altruizam, navike moralnog delovanja. Iz svega navedenog, škola svakog pojedinog učenika mora pripremiti za ulazak u svet odraslih i osposobiti ga za uspešno rešavanje mnogobrojnih životnih problema, kako u privatnom, tako i u profesionalnom životu.

Bibliografija:

- Antić, S. (2000): Rječnik suvremenog obrazovanja. Zagreb: HPKZ.
- Brdar, I. i Smojver - Ažić, S. (1992.): Socijalna kompetencija i socijalni status. Godišnjak Zavoda za Psihologiju. Rijeka: str. 31 - 32.
- Djuranović, M. (2007): Socijalna kompetencija učitelja u suvremenoj osnovnoj školi. Pedagogija-Prvi Kongres pedagoga Hrvatske, Hrvatsko pedagoško društvo. Zagreb: str. 174-180.
- Klaassen, C.A. (1994): Herwaardering van de professionaliteit de pedagogische opdracht. (Revaluation of professionalism and the pedagogical task). Pedagogisch Tijdschrift, Pedagogical Journal No.19. pp. 439-456.
- Petrović, J. (2007): Emocionalni temelji socijalne kompetencije. Beograd: Zadužbina Andrejević.
- Suzić, N. (2001): Emocionalna dimenzija motivacije u nastavi. Banja Luka: Filozofski fakultet.
- Suzić, N. (2005): Pedagogija za XXI vijek. Banja Luka: TT – Centar.
- Hrvatić, N. (2007): Kurikulum pedagoške izobrazbe učitelja. Kurikulum. Zavod za pedagogiju, Školska knjiga. Zagreb: str. 385-413.

SOCIAL COMPETENCE OF TEACHERS

Abstract: Conceptual basis of institutional education, on new foundations can be structured in the context of process variables-institution, the trainee (student), educator (teacher) and the environment. It is particularly important to respect the category of "peculiarities" that has several dimensions: the degree of openness and spontaneity, interaction and willingness to participatory innovation and respect for intercultural differences. Discussions on the understanding of others and sensitivity to their problems speak on social competence or social intelligence, or emotional-interpersonal intelligence, about empathy, social skills, social interaction, altruism, solidarity, social support, integration, perception and adaptation, indicating noticeable increase in research of social behavior and social competence required of teachers. One can realize the fact that is clearly not possible to determine neither the claim that it is a common factor, feature, or to work on specific skills for successful functioning in everyday situations. Perhaps the more specific competencies for a role.

Our work includes a theoretical introduction and definition of the concept of social competence and its basic features, as well as providing practical explanations of the said term, through the definition and analysis of social competence of teachers in practice, specifically the example of the role of teachers in the institutional education.

Keywords: social competence, interpersonal, social interaction, servile navigation, communication.